

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Κάνε κάτι διαφορετικό!

... η ανικανότητά μας είναι διανοητική: απλώς δεν ξέρουμε πια πώς να μιλήσουμε για τα πράγματα.

Tony Judt (2010: 34)

Μια διαμάχη γύρω από τους όρους της συζήτησης

Ποτέ δεν ήταν πιο αναγκαίο από σήμερα να αναρωτηθούμε για τον ρόλο του Κράτους στην οικονομία – ένα καυτό θέμα από την εποχή που ο Adam Smith έγραφε το έργο του *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (Smith 1776).¹ Και αυτό συμβαίνει επειδή στα περισσότερα μέρη του κόσμου είμαστε μάρτυρες μιας εκτεταμένης *απόσυρσης* του Κράτους, όπως αυτή έχει δικαιολογηθεί με όρους μείωσης του χρέους και –ίσως πιο συστηματικά– με όρους

---

1. Ελλ. έκδ.: *Έρευνα για τη φύση και τις αιτίες του πλούτου των εθνών*, μτφρ. Χρήστος Βαλλιάνος, επιμ. Γιάννης Μηλιός, Ελληνικά Γράμματα, 2000. (Σ.τ.Ε.)

σχετικούς με την επιδίωξη να καταστεί η οικονομία πιο «δυναμική», «ανταγωνιστική» και «καινοτομική». Η επιχείρηση είναι αποδεκτή ως η δύναμη της καινοτομίας, την ίδια ώρα που το Κράτος επιλέγεται για τον ρόλο της δύναμης της αδράνειας που είναι αναγκαία για τα «βασικά», αλλά πολύ μεγάλη και βαριά για να είναι η δυναμική μηχανή.

Το βιβλίο δεσμεύεται να αποσυνθέσει αυτή την παραπλανητική εικόνα. Με τον ίδιο τρόπο που το Μεξικό είχε κλαπεί από την Καλιφόρνια και το Τέξας, μέσω της εσκεμμένα κατασκευασμένης εικόνας του «τεμπέλη Μεξικανού» κάτω από μια φοινικιά (Acuña 1976), το Κράτος έχει δεχτεί επίθεση και έχει όλο και περισσότερο αποσυντεθεί, μέσω εικόνων που αποτυπώνουν τον γραφειοκρατικό, αδρανή και αδέξιο χαρακτήρα του. Αν και η καινοτομία δεν είναι ο κύριος ρόλος του Κράτους, αν εικονογραφήσουμε τον δυνητικά καινοτόμο και δυναμικό χαρακτήρα του –τη διαχρονική ικανότητά του σε μερικές χώρες να διαδραματίζει έναν *επιχειρηματικό* (με την έννοια της ανάληψης κινδύνων) ρόλο στην κοινωνία–, είναι ίσως ο πιο αποτελεσματικός τρόπος για να υπερασπιστούμε την ύπαρξή του και το μέγεθός του με προνοητικότητα. Πράγματι, στο έργο του *Ill Fares the Land*,² ο Tony Judt (2010)³ περιγράφει ότι η επίθεση στο κράτος πρόνοιας, στη διάρκεια των τριών τελευταίων δεκαετιών, έχει συμπεριλάβει μια διαμάχη –που μεταβάλλει τους όρους της συζήτησης– με τη χρή-

---

2. Ελλ. έκδ.: *Τα δεινά που μαστίζουν τη χώρα*, μτφρ. Κώστας Κουρεμένος, Αλεξάνδρεια, 2012. Στο βιβλίο αυτό, ο Judt εκθέτει την ανάγκη επιστροφής στις σοσιαλδημοκρατικές ρίζες. (Σ.τ.Μ.)

3. Ο Tony Judt (1948-2010) είναι βρετανός ιστορικός, ιδιαίτερα γνωστός για το έργο που τον καθιέρωσε, το *Postwar: A History of Europe Since 1945* (2005) [*Η Ευρώπη μετά τον πόλεμο*, μτφρ. Νικηφόρος Σταματάκης, Αλεξάνδρεια, 2012]. (Σ.τ.Μ.)

ση λέξεων όπως η «διοίκηση», που αποδίδουν στο Κράτος έναν ρόλο λιγότερο σημαντικό και λιγότερο τολμηρό. Το βιβλίο επιζητεί να αλλάξει τον τρόπο με τον οποίο μιλάμε για το Κράτος, αποδομώντας τις ιδεολογικές ιστορίες και εικόνες – διαχωρίζοντας τις αποδείξεις από τη μυθοπλασία.

Αυτή η εργασία βασίζεται σε μια αναθεωρημένη και σημαντικά ανεπτυγμένη νέα έκδοση μιας έκθεσης που έγραψα για το DEMOS, μια δεξαμενή σκέψης με έδρα στο Ηνωμένο Βασίλειο,⁴ σχετικά με *Το Επιχειρηματικό Κράτος*. Αντίθετα προς ένα πιο παραδοσιακό δοκίμιο –που μπορεί να χρειαστεί χρόνια από το ξεκίνημά του έως την ολοκλήρωσή του–, έγραψα την εργασία μου για το DEMOS σε μια μορφή παραπλήσια με τα πολιτικά φυλλάδια (pamphlets) του 1800: γρήγορα και με την αίσθηση του *επείγοντος*. Ήθελα να πείσω τη βρετανική κυβέρνηση να αλλάξει στρατηγική: να μην περικόψει κρατικά προγράμματα στο όνομα μιας πιο «ανταγωνιστικής» και πιο «επιχειρηματικής» οικονομίας, αλλά να ξανασκεφθεί τι *μπορεί* και τι *πρέπει* να κάνει το Κράτος, για να διασφαλίσει μια διατηρήσιμη ανάκαμψη μετά την κρίση. Η επισήμανση του ενεργού ρόλου που έχει διαδραματίσει το Κράτος στις «θερμοκοιτίδες» της καινοτομίας και της επιχειρηματικότητας –όπως στην περίπτωση της Silicon Valley– ήταν το κλειδί για να καταδειχθεί ότι το Κράτος δεν μπορεί μόνο να διευκολύνει την οικονομία της γνώσης, αλλά μπορεί ενεργητικά να τη δημιουργήσει, με ένα τολμηρό όραμα και στοχευμένες επενδύσεις.

Η παρούσα ανεπτυγμένη –υπερδιπλάσια σε έκταση– έκδοση της έκθεσης του DEMOS βασίζεται σ' εκείνη την αρχική έρευνα και της προσδίδει μια ισχυρή ώθηση, με την εξαγωγή

---

4. Demos σημαίνει *δήμος* και είναι μια δεξαμενή σκέψης που ιδρύθηκε το 1993 (www.demos.co.uk). (Σ.τ.Μ.)

περισσότερων συνεπαγόμενων επιπτώσεων στο επιχειρηματικό και στο κλαδικό επίπεδο. Στο Κεφάλαιο 5, αφιερωμένο αποκλειστικά στην Apple, εξετάζεται η κάλυψη όλης της γκάμας της κρατικής υποστήριξης που έχει λάβει αυτή η ηγετική επιχείρηση της «νέας οικονομίας». Μετά την εξέταση του ρόλου του Κράτους στην προώθηση των πιο τολμηρών επενδύσεων που βρίσκονται πίσω από την επανάσταση του Διαδικτύου και των πληροφοριακών συστημάτων, στα Κεφάλαια 6 και 7 εξετάζεται η επόμενη συναρπαστική τεχνολογία με μείζονα αντίκτυπο (the next big thing): η «πράσινη» τεχνολογία. Χωρίς να εκπλαγούμε, ανακαλύπτουμε ότι σε όλο τον κόσμο οι ηγετικές χώρες της πράσινης επανάστασης (με υποδειγματικές περιπτώσεις την ηλιακή και την αιολική ενέργεια που εξετάζουμε) είναι εκείνες στις οποίες το Κράτος διαδραματίζει έναν ενεργητικό ρόλο, πέρα από αυτόν που τυπικά τού αποδίδεται στη θεωρία της αποτυχίας της αγοράς. Και οι οργανισμοί του δημόσιου τομέα που εμπλέκονται στην πράσινη επανάσταση, όπως οι αναπτυξιακές τράπεζες στη Βραζιλία και στην Κίνα, δεν παρέχουν μόνο αντικυκλικό δανεισμό (όπως θα ζητούσε ο Keynes), αλλά επιπλέον «κατευθύνουν» αυτή τη χρηματοδότηση στα πιο καινοτόμα τμήματα της «πράσινης» οικονομίας. Τα ερωτήματα για το κατά πόσο η παροχή τέτοιων «κατευθυντήριων οδηγιών» θα έπρεπε να εγείρει τις συνηθισμένες ανησυχίες για την ανικανότητα του Κράτους να «επιλέξει νικητές» αντιμετωπίζονται κατά μέτωπο – με την απομυθοποίηση των παλαιών υποθέσεων. Το βιβλίο εξετάζει επίσης με σαφήνεια τις ομάδες των υποκειμένων που απαιτούνται για να δημιουργήσουν μια ανάπτυξη που κατευθύνεται από την καινοτομία, καθώς και ερωτήματα για το κατά πόσο το υφιστάμενο «οικοσύστημα» της καινοτομίας είναι ένα λειτουργικό *συμβιωτικό* ή ένα δυσλειτουργ-

γικό *παρασιτικό* σύστημα. Μπορεί άραγε ένα Κράτος χωρίς αυτοπεποίθηση να αναγνωρίσει τη διαφορά; Στα Κεφάλαια 8 και 9 εξετάζουμε βαθύτερα αυτό το ερώτημα, με τη διερεύνηση του πώς μπορούμε να βεβαιωθούμε ότι η κατανομή των αποδόσεων (ανταμοιβών) που δημιουργούνται από τις ενεργητικές κρατικές επενδύσεις στην καινοτομία είναι τόσο κοινωνικοποιημένη όσο και οι αναληφθέντες κίνδυνοι. Πράγματι, κάποιες από τις επικρίσεις που πρόσφατα απευθύνθηκαν στις τράπεζες (κοινωνικοποίηση του κινδύνου, ιδιωτικοποίηση των κερδών) φαίνεται να απευθύνονται εξίσου στην «πραγματική» οικονομία της καινοτομίας.

Ο λόγος για τον οποίο χρησιμοποιώ τη διατύπωση «το Επιχειρηματικό Κράτος», και στην έκθεση για το DEMOS και στο βιβλίο, είναι ότι η επιχειρηματικότητα την οποία ο κάθε διαμορφωτής πολιτικής σήμερα φαίνεται να επιθυμεί να ενθαρρύνει δεν αφορά μόνο την εκκίνηση επιχειρηματικών πρωτοβουλιών, τα κεφάλαια επιχειρηματικών συμμετοχών και τους «πειραματιστές μάστορες του γκαράζ».⁵ Αφορά τη βούληση και την ικανότητα των οικονομικών φορέων να αναλάβουν τον κίνδυνο και την πραγματική αβεβαιότητα κατά Knight:⁶ δηλαδή αυτό που είναι πραγματικά άγνωστο

---

5. «Garage tinkerers», αναφέρεται σε αυτούς που στο γκαράζ του σπιτιού τους ή στο επαγγελματικό τους εργαστήριο μαστορεύουν, ότι πιστεύουν ότι περνάει από το χέρι και την εργαλειοθήκη τους, φτιάχνοντας πράγματα. Σε χώρες όπως οι ΗΠΑ έχει πάρει διαστάσεις ενός «κινήματος» (the maker movement) και ο θρύλος αποδίδει σε αυτούς μια πηγή καινοτόμας επιχειρηματικότητας και πολλές χρήσιμες ευρεσιτεχνίες. (Σ.τ.Μ.)

6. Ο όρος «Knightian uncertainty» αναφέρεται στον «μη μετρήσιμο» κίνδυνο, δηλαδή έναν κίνδυνο που δεν μπορεί να υπολογιστεί. Αυτός ο οικονομικός όρος βαφτίστηκε στο όνομα του οικονομολόγου Frank Knight (1885-1972), καθηγητή στο Πανεπιστήμιο του Σικάγου, που

και επομένως δεν μπορεί να υπολογιστεί το ρίσκο που αναλαμβάνεται. Οι προσπάθειες για να καινοτομήσεις συνήθως αποτυγχάνουν, αλλιώς δεν θα αποκαλούνταν «καινοτομία». Γι' αυτό πρέπει να είσαι «τρελούτσικος» για να μπλεχτείς με την καινοτομία... συχνά θα σου κοστίζει περισσότερο από την απόδοσή της, με αποτέλεσμα η παραδοσιακή ανάλυση κόστους-οφέλους να την απορρίψει, πριν καν ξεκινήσει. Αλλά, ενώ ο Steve Jobs μιλούσε για το ζήτημα αυτό στη χαρακτηριστική διάλεξή του το 2005 στο Πανεπιστήμιο του Στάνφορντ, και πιο συγκεκριμένα για την ανάγκη οι καινοτόμοι να παραμένουν «διψασμένοι⁷ και τρελαμένοι⁸» (Jobs 2005), λίγοι έχουν παραδεχθεί πόσο πολύ αυτή η τρέλα έχει «στα σοβαρά» πλεύσει πάνω στο κύμα των -χρηματοδοτούμενων και κατευθυνόμενων από το Κράτος- καινοτομιών.

Το Κράτος αναπτύσσει... «απερίσκεπτα» τις καινοτομίες; Ναι, οι περισσότερες από τις ριζικές και επαναστατικές καινοτομίες που τροφοδότησαν τη δυναμική του καπιταλισμού -από τους σιδηροδρόμους μέχρι το Διαδίκτυο, τη σύγχρονη νανοτεχνολογία και τα φαρμακευτικά προϊόντα- έλκουν την καταγωγή τους από τις πιο τολμηρές, πρώιμες και έντασης κεφαλαίου «επιχειρηματικές» επενδύσεις του Κράτους. Και, όπως θα υποστηρίξουμε στο Κεφάλαιο 5, όλες οι τεχνολογίες που κάνουν τόσο «έξυπνο» το iPhone του Jobs χρηματοδοτήθηκαν από το Κράτος (όπως το Διαδίκτυο, το GPS, η οθόνη

ασχολήθηκε με τη θεωρία του κινδύνου και της αβεβαιότητας και τη διαφορά τους στην οικονομική ορολογία.

7. Η ακριβής λέξη που χρησιμοποίησε στα αγγλικά ο Jobs ήταν «πεινασμένοι». Όμως στα ελληνικά το νόημα αποδίδεται καλύτερα με το «διψασμένοι» (δίψα για δράση και επιτυχία). (Σ.τ.Ε.)

8. Παθιασμένοι. (Σ.τ.Ε.)

αφής και ο πρόσφατος προσωπικός βοηθός SIRI που ενεργοποιείται με τη φωνή). Τέτοιες ριζοσπαστικές επενδύσεις –που ενσωματώνουν ακραία αβεβαιότητα– δεν προήλθαν από την παρουσία κεφαλαίων επιχειρηματικών συμμετοχών, ούτε από τους «πειραματιστές μάστορες του γκαράζ». Ήταν το ορατό χέρι⁹ του Κράτους που έκανε αυτές τις καινοτομίες να συμβούν. Καινοτομίες που δεν θα υπήρχαν καν, εάν περιμέναμε την «αγορά» και τις επιχειρήσεις να τις προωθήσουν από μόνες τους – ή εάν η κυβέρνηση έστεκε απλώς στο πλάι παρέχοντας τα στοιχειώδη.

Πέρα από τη διόρθωση των αποτυχιών

Αλλά με ποιον τρόπο έχουν μιλήσει για όλα αυτά οι οικονομολογοί; Είτε τα αγνόησαν είτε μίλησαν για αυτά με τους όρους της θεωρίας που βλέπει το Κράτος να διορθώνει

---

9. Η συγκεκριμένη μεταφορά της συγγραφέως για τον ρόλο του Κράτους στη διεργασία ανάπτυξης καινοτομιών είναι ανάλογη με παρόμοιες μεταφορές που διαμορφώθηκαν –από διαφορετικές σκοπιές– σε προηγούμενες ιστορικές περιόδους αλλά απέκτησαν ευρύτερη θεωρητική εμβέλεια. Αρχικά, ο Adam Smith χρησιμοποίησε το «αόρατο χέρι» της αγοράς, για να περιγράψει την αυτο-ρυθμιζόμενη συμπεριφορά των δυνάμεων της αγοράς στην εποχή του «ατομικιστικού ανταγωνισμού των μικρών επιχειρήσεων» στα τέλη του 18ου αιώνα. Στη δεκαετία του 1970, ο Alfred Chandler χρησιμοποίησε το «ορατό χέρι» της διοίκησης (management) της μεγάλης (βιομηχανικής) επιχείρησης που υποκατέστησε το «αόρατο χέρι» των δυνάμεων της αγοράς στην περίοδο διαμόρφωσης (1850-1930) του σύγχρονου αμερικανικού καπιταλισμού. Στα τέλη της δεκαετίας του 1980, ο Chris Freeman αναφέρθηκε στο «αόρατο χέρι» του ιαπωνικού κράτους –και στη συνέχεια του κορεατικού– στον συντονισμό των προσπαθειών στην τεχνολογία και την εκπαίδευση. (Σ.τ.Ε.)

απλώς τις «αποτυχίες της αγοράς». Η καθιερωμένη οικονομική θεωρία δικαιολογεί την κρατική παρέμβαση, όταν η κοινωνική απόδοση της επένδυσης είναι υψηλότερη από την ιδιωτική απόδοση – κάτι που καθιστά όχι πιθανό το ενδεχόμενο μια ιδιωτική επιχείρηση να επενδύσει. Προσφέρει προς τούτο παραδείγματα από την καταπολέμηση της ρύπανσης (μια αρνητική «εξωτερική οικονομία» που δεν περιλαμβάνεται στο επιχειρηματικό κόστος), μέχρι τη χρηματοδότηση της βασικής έρευνας (ένα «δημόσιο αγαθό» που είναι δύσκολο να ιδιοποιηθείς). Και πάλι, αυτό εξηγεί λιγότερο από το 1/4 των επενδύσεων Έρευνας και Ανάπτυξης που έγιναν στις Ηνωμένες Πολιτείες. Μεγάλα οραματικά σχέδια –όπως το να στείλεις «άνθρωπο στη Σελήνη» ή να δημιουργήσεις το όραμα πίσω από το Διαδίκτυο– απαιτούν πολύ περισσότερα από τον υπολογισμό των κοινωνικών και ιδιωτικών αποδόσεων (Mowery 2010).

Τέτοιες προκλήσεις χρειάστηκαν ένα όραμα, μια αποστολή και, πάνω από όλα, εμπιστοσύνη για το ποιος είναι ο ρόλος του Κράτους στην οικονομία. Όπως εύγλωττα υποστήριξε ο Keynes στο έργο του *The End of Laissez Faire* (1926: 46), «το σημαντικό για κάθε κυβέρνηση δεν είναι να κάνει πράγματα που τα άτομα ήδη κάνουν και να τα κάνει λίγο καλύτερα ή λίγο χειρότερα, αλλά να κάνει εκείνα τα πράγματα που, προς το παρόν, κανένας δεν τα κάνει». Ένα τέτοιο έργο χρειάζεται όραμα και τη θέληση να *κάνεις τα πράγματα να συμβούν* σε συγκεκριμένους χώρους (τομείς), όπου απαιτούνται όχι μόνο γραφειοκρατικές δεξιότητες (αν και αυτές είναι κρίσιμες, όπως υπέδειξε ο Max Weber),¹⁰ αλλά και η πραγματική

---

10. Οι Evans και Rauch (1999) έχουν δείξει, για παράδειγμα, ότι μια βεμπεριανού τύπου κρατική γραφειοκρατία, που ακολουθεί αξιοκρατι-

εξειδικευμένη τεχνολογική και κλαδική *τεχνογνωσία*. Μόνο μέσω ενός συναρπαστικού οράματος για τον ρόλο του Κράτους μπορεί μια τέτοιου είδους τεχνογνωσία να αποκτηθεί και η οποία στη συνέχεια να είναι ικανή να χαρτογραφήσει το τοπίο στον σχετικό τομέα. Πράγματι, ένα σημείο-κλειδί του «μυστικού» της DARPA,¹¹ που ανακάλυψε και αξιοποίησε εμπορικά το Διαδίκτυο στο πλαίσιο του Υπουργείου Άμυνας των ΗΠΑ (θέμα που εξετάζεται στο Κεφάλαιο 4), ήταν η ικανότητά της να προσελκύει ταλέντα και να δημιουργεί κλίμα έξαψης γύρω από συγκεκριμένες αποστολές. Και δεν είναι σύμπτωση ότι ο παρεμφερής οργανισμός ARPA-E,¹² στο σημερινό Υπουργείο Ενέργειας των ΗΠΑ, δεν ηγείται απλώς των πράσινων επενδύσεων στις ΗΠΑ, αλλά ταυτόχρονα απολαμβάνει το ταξίδι (καθώς καλωσορίζει παρά φοβάται τη διαδικασία «δοκιμής και σφάλματος» στην ενεργειακή έρευνα) και προσελκύει μεγάλα μυαλά στην ενεργειακή έρευνα (Grunwald 2012).

Πολλά παραδείγματα του βιβλίου προέρχονται σκοπίμως

κές προσλήψεις και προσφέρει προβλέψιμες καλά αμειβόμενες μακροχρόνιες σταδιοδρομίες, προάγει την προοπτική της οικονομικής μεγέθυνσης, ακόμη και όταν ελεγχθεί η επίδραση άλλων μεταβλητών, όπως το αρχικό επίπεδο του κατά κεφαλήν ΑΕΠ και το ανθρώπινο κεφάλαιο.

11. Η DARPA (Defence Advanced Research Projects Agency) είναι η υπηρεσία του αμερικανικού Υπουργείου Άμυνας που είναι αρμόδια για την ανάπτυξη νέων τεχνολογιών για στρατιωτική χρήση. (Σ.τ.Ε.)

12. Η ARPA-E (Advanced Research Projects Agency-Energy) είναι μια καινοτόμα και συνεργατική κρατική υπηρεσία του αμερικανικού Υπουργείου Ενέργειας που προάγει ενεργειακές τεχνολογίες (ανάπτυξη νέων τρόπων για την παραγωγή, την αποθήκευση και τη χρήση της ενέργειας) υψηλού δυναμικού και δυνητικά υψηλής επίδρασης που θεωρούνται ότι βρίσκονται σε πολύ πρώιμο στάδιο για τους επενδυτές του ιδιωτικού τομέα. (Σ.τ.Ε.)

από τις ΗΠΑ, για να καταδειχθεί πώς, όπως συχνά υποστηρίζεται, η χώρα που αντιπροσωπεύει περισσότερο τα πλεονεκτήματα του «συστήματος της ελεύθερης αγοράς» έχει μια από τις πιο παρεμβατικές κυβερνήσεις σε ό,τι αφορά την καινοτομία. Εντούτοις, τα σύγχρονα παραδείγματα προέρχονται περισσότερο από «αναδυόμενες» χώρες. Επενδύσεις οραματικού χαρακτήρα επιδεικνύονται ως παραδείγματα σήμερα από πεπεισμένες κρατικές επενδυτικές τράπεζες (σε χώρες όπως η Βραζιλία και η Κίνα) που δεν παρέχουν μόνο αντικυκλική χρηματοδότηση, αλλά ταυτόχρονα κατευθύνουν αυτό τον δανεισμό σε καινούργιες αβέβαιες περιοχές, τις οποίες φοβούνται να προσεγγίσουν οι ιδιωτικές τράπεζες και τα κεφάλαια επιχειρηματικών συμμετοχών. Και εδώ επίσης, όπως στην περίπτωση της υπηρεσίας DAPRA, σημασία έχουν η εξειδίκευση, το ταλέντο και το όραμα. Στη Βραζιλία, δεν μπορεί να αποδοθεί σε σύμπτωση το γεγονός ότι η BNDES διοικείται από δύο στελέχη, το επιστημονικό υπόβαθρο των οποίων έχει να κάνει με τα σουμπετεριανά οικονομικά της καινοτομίας – και είναι η δική τους ομάδα ειδικών που προώθησε την τολμηρή ανάληψη κινδύνων σε νέους κλάδους-κλειδιά, όπως είναι η βιοτεχνολογία και οι καθαρές τεχνολογίες. Η τράπεζα σήμερα καταγράφει θετικές αποδόσεις σε επίπεδα ρεκόρ σε παραγωγικές, παρά σε καθαρά κερδοσκοπικές, επενδύσεις: το 2010 η απόδοση των ιδίων κεφαλαίων της ανήλθε στο εκπληκτικό 21,2% (που επανεπενδύθηκε από το Υπουργείο Οικονομικών της Βραζιλίας σε τομείς όπως η υγεία και η παιδεία), ενώ στον αντίστοιχο οργανισμό της Παγκόσμιας Τράπεζας, τη Διεθνή Τράπεζα για την Ανασυγκρότηση και την Ανάπτυξη (IBRD), η απόδοση των ιδίων κεφαλαίων της δεν ήταν καν θετική (-2,3%). Κατ' αναλογία, είναι η Κινεζική Αναπτυξιακή Τράπεζα αυτή που σήμερα

ηγείται των επενδύσεων της χώρας στην πράσινη οικονομία (Sanderson και Forsythe 2012). Και ενώ οι συνήθεις ύποπτοι ανησυχούν πως αυτές οι δημόσιες τράπεζες εκτοπίζουν τον ιδιωτικό δανεισμό (*Financial Times* 2012), η αλήθεια είναι ότι αυτές οι τράπεζες λειτουργούν σε κλάδους, και σε συγκεκριμένα τμήματα εντός αυτών των κλάδων, τους οποίους φοβούνται να προσεγγίσουν οι ιδιωτικές τράπεζες. Εν προκειμένω το Κράτος λειτουργεί ως δύναμη καινοτομίας και αλλαγής, όχι μόνο για να εξαλείψει τον κίνδυνο από τα ιδιωτικά οικονομικά υποκείμενα που αποστρέφονται τον κίνδυνο, αλλά και για να ανοίξει τολμηρά τον δρόμο με ένα σαφές και γενναίο όραμα – μια ακριβώς αντίθετη εικόνα του Κράτους από αυτήν που συνήθως πλάσάρεται.

Από τον «συνωστισμό» στην «εσωτερική δυναμική»

Και αυτή είναι η κατακλείδα: όταν το Κράτος οργανώνεται αποτελεσματικά, το χέρι του είναι σταθερό αλλά όχι βαρύ, παρέχοντας το όραμα και δίνοντας τη δυναμική *ώθηση* (όσο και κάποια «σκουντήματα» – αν και τα σκουντήματα δεν φέρνουν την επανάσταση της πληροφορικής του χθες ούτε την πράσινη επανάσταση του σήμερα) για να συμβούν πράγματα που αλλιώς δεν θα είχαν συμβεί. Τέτοιες ενέργειες αποσκοπούν στην ενίσχυση της τόλμης των ιδιωτικών επιχειρήσεων. Και αυτό απαιτεί να μην αντιλαμβανόμαστε το Κράτος ούτε ως «ανακατωσούρη σε ξένες υποθέσεις» ούτε ως έναν απλό «φορέα διευκόλυνσης» της οικονομικής μεγέθυνσης. Είναι ένας βασικός εταίρος του ιδιωτικού τομέα – και πολλές φορές είναι ο πιο τολμηρός, αυτός που εκουσίως αναλαμβάνει εκείνους τους κινδύνους τους οποίους η επιχείρηση δεν θα ανα-

λάμβανε. Το Κράτος δεν μπορεί και δεν πρέπει να υποκλίνεται εύκολα σε ομάδες συμφερόντων που το προσεγγίζουν για να ζητήσουν παροχές, για προσοδοθηρία και για περιττά pronόμια, όπως είναι οι φορολογικές περικοπές. Θα πρέπει αντίθετα να επιζητά τη συνεργασία με εκείνες τις ομάδες συμφερόντων με τις οποίες θα εργαστεί δυναμικά στην αναζήτηση της οικονομικής μεγέθυνσης και της τεχνολογικής αλλαγής.

Η κατανόηση της μοναδικής φύσης του δημόσιου τομέα –πέρα και πάνω από την πρόσληψή του ως μιας αναποτελεσματικής «κοινωνικής» εκδοχής του ιδιωτικού τομέα– επηρεάζει τη φύση των συμπράξεων δημόσιου και ιδιωτικού τομέα που αναδύονται, καθώς και την «ανταμοιβή» που το Κράτος θεωρεί δίκαιο να αποκομίσει (μια περιοχή ανάλυσης στην οποία επικεντρώνω το ενδιαφέρον μου στο Κεφάλαιο 9). Ένα Κράτος στον ρόλο του επιχειρηματία δεν «απομειώνει» απλώς «τον κίνδυνο» του ιδιωτικού τομέα, αλλά οραματίζεται στον χώρο κινδύνου και λειτουργεί τολμηρά και αποτελεσματικά στο εσωτερικό του για να κάνει πράγματα να συμβούν. Πράγματι, όταν λείπει η αυτοπεποίθηση στο Κράτος, αυτό είναι πιο πιθανό να «αιχμαλωτιστεί» και να υποκύψει σε ιδιωτικά συμφέροντα. Όταν το Κράτος δεν αναλαμβάνει ηγετικό ρόλο, μετατρέπεται περισσότερο σε έναν φτωχό μιμητή των συμπεριφορών του ιδιωτικού τομέα, παρά σε μια πραγματικά εναλλακτική επιλογή. Και οι συνήθεις επικρίσεις κατά του Κράτους (ως βραδυκίνητου και γραφειοκρατικού οργανισμού) είναι πιο πιθανό να αφορούν χώρες που το παραμερίζουν, ώστε να αρκεστεί σε έναν καθαρά «διοικητικό» ρόλο.

Έτσι, το να μεταχειρίζεσαι το Κράτος ως δυσκίνητο και ικανό μόνο να διορθώνει τις «αποτυχίες της αγοράς» είναι μια αυτοεκπληρούμενη προφητεία. Ποιος θα ήθελε να δούλεψει στον κρατικό τομέα εάν είναι έτσι όπως τον περιγρά-

φουν; Και είναι άραγε μια σύμπτωση ότι το πρόβλημα της «επιλογής νικητών» –ο φόβος ότι το Κράτος είναι ανίκανο να λάβει τολμηρές αποφάσεις στην κατεύθυνση της αλλαγής– συζητείται ιδιαίτερα σε χώρες που δεν έχουν ένα επιχειρηματικό όραμα για το Κράτος, εκεί δηλαδή όπου το Κράτος κάθεται στο «πίσω κάθισμα του αυτοκινήτου» και μετά εγκαλείται αμέσως μόλις κάνει ένα λάθος; Οι μείζονες κοινωνικο-οικονομικές «προκλήσεις», όπως είναι η κλιματική αλλαγή και η δημογραφική «γήρανση», απαιτούν ένα ενεργητικό Κράτος, κάνοντας πιο σημαντική από ποτέ άλλοτε την ανάγκη για μια καλύτερη κατανόηση του ρόλου του στις συμπράξεις του με τον ιδιωτικό τομέα (Foray κ.ά. 2012).

Οι εικόνες μετράνε

Στο εξώφυλλο του βιβλίου απεικονίζονται ένα λιοντάρι και μια γάτα. Ποιο από τα δύο έχει «ζωώδη ένστικτα» (η διάσημη ρήση του Keynes) και ποιο είναι εξημερωμένο κατοικίδιο και «καθυστερεί» λόγω της παθητικότητάς του; Ποιο είναι το Κράτος; Ποια είναι η επιχείρηση; Αυτό το ερώτημα θα μπορούσε να είναι μια μεγαλοποιημένη διχογνωμία, αλλά είναι κάτι που χρειάζεται μελέτη γιατί, όπως θα υποστηρίξω, έχουμε κατ' εξακολούθησιν τραφεί με την ακριβώς αντίθετη εικόνα: ενός επιχειρηματικού τομέα που βρυχάται και ενός γραφειοκρατικού κρατικού τομέα που γουργουρίζει. Ακόμη και ο Keynes, συζητώντας για την πτητικότητα (μεταβλητότητα της τιμής της μετοχής και επομένως και της χρηματιστηριακής αξίας) της ιδιωτικής επιχειρηματικής επένδυσης, τροφοδότησε αυτή την αντίθεση μιλώντας για «ζωώδη ένστικτα» που καθοδηγούν την επιχειρηματική επένδυση – δί-

νοντας την εικόνα του λιονταριού που βρυχάται. Αλλά σε μια εμπιστευτική επιστολή του στον Roosevelt μίλησε επίσης για την επιχείρηση ως «κατοικίδιο ζώο»:

Οι επιχειρηματίες έχουν ένα διαφορετικό σύνολο από απαιτήσεις σε σχέση με τους πολιτικούς, και γι' αυτό απαιτούν διαφορετικό χειρισμό. Σε κάθε περίπτωση, είναι αρκετά ηπιότεροι από τους πολιτικούς, σαγηνεύονται και τρομοκρατούνται ταυτόχρονα από την αίγλη της δημοσιότητας, εύκολα πείθονται να είναι «πατριώτες», είναι αμήχανοι, σαστισμένοι, πράγματι τρομοκρατημένοι, αλλά και πάλι πολύ ανήσυχοι για να έχουν μια χαρωπή ματιά στα πράγματα, μάλλον ματαιόδοξοι αλλά και καθόλου σίγουροι για τον εαυτό τους, παθητικά ανταποκρίνονται σε μια ευγενική κουβέντα. Θα μπορούσατε να κάνετε ό,τι θέλετε με αυτούς, εάν τους μεταχειριζόσασταν (ακόμα και τα μεγάλα κεφάλια) *όχι ως λύκους ή τίγρεις, αλλά ως κατοικίδια από τη φύση τους ζώα*, ακόμη και εάν είχαν κακοανατραφεί και δεν είχαν εκπαιδευτεί όπως θα θέλατε. Είναι λάθος να νομίζουμε ότι είναι πιο ανήθικοι από τους πολιτικούς. Εάν τους χειριστείτε στη δύστροπη, πεισματάρικη, τρομοκρατημένη διάθεση στην οποία τα κακοαναθρεμμένα κατοικίδια ζώα είναι τόσο ικανά, τα βάρη του έθνους δεν θα μεταφερθούν στην αγορά. Και στο τέλος η κοινή γνώμη θα μεταστραφεί υπέρ τους... (Keynes 1938: 607· η έμφαση προστέθηκε από τη συγγραφέα).

Αυτή η θεώρηση των επιχειρήσεων όχι ως τίγρεων και λιονταριών αλλά ως γατιών σημαίνει ότι το Κράτος δεν είναι σημαντικό μόνο για τους συνήθεις κεϋνσιανούς αντικυκλι-

κούς λόγους –για να παρεμβαίνει όταν η ζήτηση και η επένδυση είναι πολύ χαμηλές–, αλλά και για να διαδραματίσει τον ρόλο των αληθινών τίγρεων σε κάθε στιγμή του επιχειρηματικού κύκλου. Πουθενά αλλού δεν είναι αυτό πιο αληθινό απ’ ό,τι στον κόσμο της καινοτομίας, όπου η αβεβαιότητα είναι τόσο υψηλή. Πράγματι, η πράσινη επανάσταση που απογειώνεται σε όλο τον κόσμο συμπίπτει με μια περιβαλλοντική κρίση (και στην πραγματικότητα οι σχετικές κυβερνητικές επενδύσεις πηγαίνουν πολύ πίσω στον χρόνο). Αλλά ακόμη και εάν σήμερα βιώναμε μια περίοδο οικονομικής άνθησης, δεν θα βλέπαμε αρκετές επενδύσεις σε ριζικές πράσινες τεχνολογίες εάν δεν είχαμε το Κράτος. Ακόμη και κατά τη διάρκεια μιας ταχείας και διατηρήσιμης οικονομικής μεγέθυνσης, οι περισσότερες επιχειρήσεις και τράπεζες θα προτιμούσαν να χρηματοδοτήσουν οριακές καινοτομίες χαμηλού κινδύνου, αναμένοντας από το Κράτος να βάλει τη σφραγίδα του στην ανάπτυξη πιο ριζικών καινοτομιών. Αλλά, όπως συμβαίνει με όλες τις τεχνολογικές επαναστάσεις, η πράσινη τεχνολογία χρειάζεται μια τολμηρή κυβέρνηση να τεθεί επικεφαλής – όπως συνέβη στις περιπτώσεις του Διαδικτύου, της βιοτεχνολογίας και της νανοτεχνολογίας.

Επιδεικνύοντας μια τέτοια ηγετική ικανότητα, το Κράτος καταφέρνει να συμβούν πράγματα που διαφορετικά δεν θα γίνονταν. Αλλά το κατά πόσο αυτός ο ρόλος δικαιώνεται με δεδομένα τα χαρακτηριστικά του «δημόσιου αγαθού» και του ρόλου των «εξωτερικών οικονομιών» –που είναι και οι δύο παράγοντες κρίσιμοι στη συζήτηση για την αποτυχία της αγοράς– ή το κατά πόσο αυτός ο ρόλος δικαιώνεται λόγω μιας ευρύτερης κατανόησης του Κράτους ως τολμηρού παίκτη στο οικονομικό σύστημα, αυτό κάνει όλη τη διαφορά. Η πρώτη θεώρηση οδηγεί σε συζητήσεις για τις δυνατότητες

του Κράτους να δημιουργήσει συνθήκες «παραγκωνισμού/εκτόπισης» (ή «συνωστισμού») της ιδιωτικής επένδυσης, διαμορφώνοντας έτσι μια στενή οπτική για το τι είναι το Κράτος και για το ποιες επιλογές πολιτικής είναι αποδεκτές (Friedman 1979). Η δεύτερη θεώρηση οδηγεί σε (περισσότερο) συναρπαστικές συζητήσεις για το τι μπορεί να κάνει το Κράτος για να διεγείρει τα «ζωώδη ένστικτα» της επιχείρησης – να την κάνει να σταματήσει να αποθησαυρίζει μετρητά και να τα δαπανά σε νέες ρηξικέλευθες περιοχές δραστηριότητας. Αυτό κάνει μια μεγάλη διαφορά στο πώς κάποιος φαντάζεται τον «χώρο» της δημόσιας πολιτικής. Για αρχή, κάνει το Κράτος λιγότερο ευάλωτο στη μόδα που υπάρχει κάθε φορά σχετικά με το τι μπορεί να κάνει (και τι κάνει) ο επιχειρηματικός τομέας. Πράγματι, είναι ακριβώς τα πιο αδύναμα Κράτη που υποκύπτουν περισσότερο στη ρητορική ότι αυτό που χρειάζεται είναι: διαφορετικές μορφές «περικοπών της φορολογίας» και εξάλειψη της ρυθμιστικής γραφειοκρατίας. Μια κυβέρνηση με αυτοπεποίθηση αναγνωρίζει πλήρως ότι ο επιχειρηματικός τομέας μπορεί να «μιλάει» για φόρους, αλλά «κινείται» προς τα εκεί όπου βρίσκονται νέες τεχνολογικές και εμπορικές ευκαιρίες, και ότι αυτό συσχετίζεται ισχυρά με περιοχές δραστηριότητας που χαρακτηρίζονται από μείζονες επενδύσεις του δημόσιου τομέα. Άραγε, άφησε πρόσφατα η Pfizer το Sandwich του Κεντ στο Ηνωμένο Βασίλειο για να πάει στη Βοστώνη των ΗΠΑ επειδή εκεί θα έβρισκε χαμηλότερη φορολόγηση και λιγότερη ρύθμιση; Ή αυτό οφειλόταν στο γεγονός ότι τα Εθνικά Ινστιτούτα Υγείας (NIH) του δημόσιου τομέα δαπανούν κοντά στα \$30,9 δισ. τον χρόνο στις Ηνωμένες Πολιτείες για τη χρηματοδότηση της βάσης γνώσης (knowledge base), στην οποία στηρίζονται για να ευδοκιμούν οι ιδιωτικές επιχειρήσεις φαρμακευτικών προϊόντων;